

سیاست خارجی عربستان در قبال ایران در دورهٔ پسابرجام

* مهدی ذوالفقاری^۱، اسماء امامی^۲

۱. دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران
۲. دانشجوی دکتری روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۲۳ بهمن ۱۴۰۰
تاریخ پذیرش: ۱۴ شهریور ۱۴۰۱
تاریخ انتشار: ۲۰ شهریور ۱۴۰۱

چکیده

از سال ۲۰۱۵ تغییراتی در سیاست خارجی عربستان سعودی ایجاد شد که با دوره‌های پیش‌تر متفاوت بود. یکی از عواملی که در تغییر رفتار سیاست خارجی عربستان تأثیر گذاشت، توافق هسته‌ای بین ایران و کشورهای ۵+۱ (ایالات متحده، روسیه، چین، فرانسه، انگلستان و آلمان) بود. این پرسش مطرح است که فضای پسابرجام چگونه بر سیاست خارجی عربستان سعودی تأثیر گذاشته است. برای پاسخ به این پرسش، با استفاده از نظریهٔ واقع‌گرایی نوکلاسیک این فرضیه مطرح می‌شود که فضای پسابرجام سیاست خارجی عربستان سعودی را تهاجمی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مقامات و تصمیم‌گیرندگان سعودی از ترس تغییر وضعیت و قدرت منطقه‌ای به‌نفع جمهوری اسلامی ایران، به‌سوی استخراج منابع خود (بیشتر نفت) رفته و با استفاده از این منابع، اقداماتی مانند افزایش خرید تسلیحات، به‌کارگیری سیاست‌های تهاجمی در منطقه و متنوع‌سازی شریک‌های جهانی برای تغییر موازنهٔ قدرت به سود خود انجام داده‌اند.

کلیدواژه‌ها:

برجام، جمهوری اسلامی ایران، عربستان، قدرت منطقه‌ای، واقع‌گرایی.

* نویسندهٔ مسئول:

دکتر مهدی ذوالفقاری
نشانی: دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران
پست الکترونیک:
zolfaghari.m@lu.ac.ir

استناد به این مقاله:

ذوالفقاری، مهدی، امامی، اسماء، (۱۴۰۱). سیاست خارجی عربستان در قبال ایران در دورهٔ پسابرجام. مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، (۴)، (۲)، ۳۱-۵۹.

۱. مقدمه

پادشاهی عربستان سعودی از کشورهایی است که بررسی سیاست خارجی‌اش اهمیت دارد. عربستان سعودی در سال ۱۹۳۲ را بن‌سعود فرزند عبدالرحمان آل‌سعود پایه‌گذاری کرد و به‌وسیله اعقاب او به‌صورت حکومت سلطنتی اداره می‌شود. در خاندان سعودی، برخلاف نظام‌های سیاسی دیگر که قدرت از پدر به پسر منتقل می‌شود، قدرت از پادشاه به برادر انتقال می‌یابد. البته این سنت در زمان پادشاهی ملک سلمان و با انتخاب پسرش محمد بن‌سلمان به‌عنوان ولیعهد شکسته شد. پادشاهی عربستان که در نتیجه اتحاد تاریخی خاندان آل‌سعود با خاندان محمد ابن‌عبدالوهاب تشکیل شد، نوعی نظام سیاسی دینی در عربستان سعودی برقرار کرد که مبتنی بر آئین وهابیت است. مذهب و دین دو نهاد قدرتمند در عربستان هستند. برخاستن دین اسلام از شبه جزیره عربستان و قراردادن بیت‌الله الحرام در مکه و حرم حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله در مدینه، کشور کنونی عربستان را از نظر تاریخی در موقعیتی قرار داده است که در نظر بسیاری از مسلمانان جهان به‌ویژه مسلمانان خارج از منطقه خلیج فارس، جلوه‌گاه اسلام واقعی بوده و سردمداران رژیم سعودی به‌شکل پرده‌داران خانه کعبه و جانشینان پیامبر به اسلام تظاهر می‌کنند. این عوامل در کنار موقعیت ژئوپلیتیکی، قرارگرفتن میان دو آبراه مهم جهان، خلیج فارس و دریای سرخ و همچنین داشتن ثروت عظیم ناشی از فروش نفت، عربستان را به بازیگری مهم و تأثیرگذار در ژئوپلیتیک بحران (خاورمیانه) تبدیل کرده است.

عربستان همواره با تکیه بر ویژگی‌های کم‌نظیرش، به‌دنبال رهبری منطقه خاورمیانه بوده است. با این حال، سیاست خارجی هر کشور مبتنی بر حقایق و تحت تأثیر عواملی است که کارایی آن را در سطح منطقه‌ای و حتی در سطح بین‌المللی تحت تأثیر قرار می‌دهد. توافق هسته‌ای بین ایران و کشورهای ۵+۱ (ایالات متحده آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، انگلستان و آلمان) با عنوان برنامه جامع اقدام مشترک^۱ (برجام) از عواملی است که سیاست خارجی عربستان سعودی را تحت تأثیر قرار داده است. سیاست‌گذاران عربستان تغییر به‌وجود آمده در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی را به‌عنوان تهدیدی علیه کشور خود دانسته و نسبت به آن واکنش نشان داده و اقداماتی برای حفظ، تثبیت و افزایش قدرت خود در منطقه انجام داده‌اند. این پرسش مطرح می‌شود که فضای پسابرجام چه تأثیری بر سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال

1. Joint Comprehensive Plan of Action

جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ در این پژوهش و با رویکرد توصیفی تحلیلی و با استفاده از نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک می‌خواهیم سیاست خارجی عربستان در دوره پسابرجام و تأثیری که فضای پسابرجام بر سیاست خارجی این کشور گذاشته است بررسی کنیم. برای گردآوری داده‌ها از مقالات علمی، کتاب و منابع اینترنتی استفاده کرده‌ایم.

۲. پیشینه پژوهش

سینی (۱۳۹۹) در مقاله «واقع‌گرایی نوکلاسیک چارچوبی برای تحلیل سیاست خارجی عربستان در قبال بیداری اسلامی»، با استفاده از نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک، جهت‌گیری سیاست خارجی عربستان را در قبال خیزش‌هایی بررسی کرده است که از انتهای سال ۲۰۱۰ بسیاری از کشورهای خاورمیانه غربی و شمال آفریقا را درگیر کرد. سوری (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «مطالعه رفتار عربستان سعودی نسبت به ایران؛ قبل و بعد از توافق هسته‌ای ایران با کشورهای ۱+۵»، رفتار عربستان سعودی در قبال جمهوری اسلامی ایران را قبل و بعد از توافق هسته‌ای بررسی کرده است. الوند و حسینی (۱۳۹۹) در مقاله «تحلیل سیاست خارجی تهاجمی‌کنشگرانه عربستان از منظر واقع‌گرایی نوکلاسیک (۲۰۲۰-۲۰۱۰)»، با استفاده از نظریه واقع‌گرایی نوکلاسیک الگوهای رفتاری سیاست خارجی عربستان سعودی را مطالعه کرده‌اند. بزرگمهری و نوروزی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «شکل‌گیری سیاست خارجی در عربستان سعودی عوامل درونی تأثیرگذار»، به ریشه‌یابی شکل‌گیری سیاست خارجی عربستان سعودی با تأکید بر عوامل داخلی تأثیرگذار پرداخته‌اند.

کریمی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش «برجام و تأثیر آن بر کنش‌های اقتصادی عربستان سعودی در مقابله با ایران»، عوامل مؤثر بر چگونگی کنش‌های اقتصادی عربستان را در زمان مذاکرات برجام و بعد از آن بررسی کرده‌اند. کریکمانز (۲۰۱۹) در پژوهش «ایران در مقابل عربستان: مبارزه ژئوپلیتیک در خاورمیانه»، تقابل ایران و عربستان را در خاورمیانه بررسی می‌کند. مودباده (۲۰۱۸) در مقاله «نبرد برای تسلط منطقه‌ای پادشاهی عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران» رقابت ایران و عربستان سعودی برای دستیابی به هژمونی منطقه‌ای را واکاوی کرده است. شریف ذنون^۲ (۲۰۱۸) در مقاله «سیاست خارجی عربستان در عصر ملک سلمان بن عبدالعزیز»، ویژگی‌ها و ارکان سیاست خارجی عربستان و تأثیر عوامل داخلی در جهت‌گیری

2. Shareef Dhanoon

سیاست خارجی این کشور را بیان کرده است. دیانسایی و یورتایف (۲۰۱۷) در مقاله «چشم‌انداز روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی: سناریوهای قابل قبول»، چشم‌انداز روابط دو کشور را بر اساس سه سناریو بررسی کرده است. مابون (۲۰۱۷) در پژوهش «عربستان سعودی و ایران: دوستان، رقبای دشمنان در جریان ژئوپلیتیک»، ماهیت رقابت دو کشور با تمرکز ویژه بر ابعاد فرقه‌ای و ژئوپلیتیکی را تبیین کرده است.

بررسی آثار نوشته‌شده در زمینه سیاست خارجی عربستان سعودی نشان می‌دهد این آثار بیشتر بر عوامل داخلی تأثیرگذار بر سیاست خارجی عربستان تأکید داشته یا سیاست خارجی این کشور در قبال ایران در زمینه موضوعی ویژه را تبیین کرده‌اند. با توجه به اینکه هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به‌طور ویژه سیاست خارجی این کشور را در دوره پسابرجام و اکاوی نکرده‌اند در این پژوهش کانون تحلیل خود را بر سیاست خارجی عربستان در دوره پسابرجام و با تمرکز بر خانواده سلطنتی و به‌ویژه ولیعهد این کشور محمد بن سلمان گذاشته‌ایم.

۳. چارچوب نظری: واقع‌گرایی نوکلاسیک

واقع‌گرایی نوکلاسیک رویکردی نظری است که متعلق به سنت واقع‌گرایانه در نظریه روابط بین‌الملل است. به بیانی، واقع‌گرایی نوکلاسیک تلفیقی از واقع‌گرایی کلاسیک و واقع‌گرایی ساختاری است. از یک‌سو مانند واقع‌گرایان ساختاری به عوامل سطح نظام توجه دارد. از سوی دیگر، به برداشت‌های ذهنی و ساختار داخلی دولت‌ها همانند واقع‌گرایان کلاسیک اهمیت می‌دهد. برخی معتقدند واقع‌گرایی نوکلاسیک در واکنش به تقلیل‌گرایی واقع‌گرایی ساختاری ارائه شد. به این دلیل که واقع‌گرایی ساختاری به‌عنوان نظریه سیاست بین‌الملل، تنها نتایج بین‌المللی ناشی از کنش و واکنش کشورها را تبیین می‌کند. کشورها به‌مثابه جعبه‌های سیاهی هستند که عوامل داخلی اعم از فردی و اجتماعی نقش و تأثیری در رفتار سیاست خارجی آن‌ها ندارند (Waltz, 1992: 124; Waltz, 1979: 118). نوکلاسیک‌ها فرض‌های واقع‌گرایان ساختاری را رد نمی‌کنند، بلکه می‌کوشند با اصلاح آن‌ها، رفتار و سیاست خارجی کشورهای مشخص را تبیین کنند. بنابراین واقع‌گرایان نوکلاسیک با گنجانیدن متغیرهای سطح داخلی در توضیح سیاست‌های بین‌المللی، جعبه سیاه دولت را باز می‌کنند. هدف واقع‌گرایان نوکلاسیک ایجاد نظریه‌ای کلی با توجه به سیاست‌های بین‌المللی نیست، بلکه علاقه آن‌ها توضیح رفتار سیاست خارجی کشوری خاص است. به گفته بایلیس و همکاران، اصول اصلی واقع‌گرایی

نوکلاریسم این است که سیاست خارجی نتیجه ساختار بین‌المللی، متغیرهای داخلی و روابط پیچیده بین این دو است. قدرت ملی و موقعیت دولت در ساختار بین‌المللی از عوامل تعیین‌کننده در انتخاب سیاست خارجی دولت است، اما متغیرهای داخلی نیز می‌توانند به سیاست خارجی یک کشور شکل بدهند (Baylis et al, 2008: 99).

گیدنون رز که واقع‌گرایی نوکلاریسم را به‌عنوان نظریه سیاست خارجی مطرح کرد، هدف اصلی خود را تبیین سیاست خارجی دولت‌ها می‌داند. از نظر او، واقع‌گرایان نظریه‌های سیاست خارجی را نادیده گرفته‌اند، اما واقع‌گرایی نوکلاریسم ضمن باور به اینکه فهم بیشتر امور جاری روابط بین‌الملل بر عهده نظریه سیاست خارجی است، با درگیر کردن هم‌زمان متغیرهای داخلی، به‌ویژه نقش گروه‌های ذی‌نفع و متغیرهای بیرونی شامل جایگاه کشور در سیستم بین‌الملل، دیدگاه سازمان‌یافته و ویژه‌ای از تفکر واقع‌گرایی کلاسیک را به‌وجود آورده است. بنابراین واقع‌گرایی نوکلاریسم چارچوب چندسطحی را به همراه دارد که هم‌زمان به سه تحلیل فرد، واحد دولت و نظام بین‌الملل می‌پردازد که هم‌انگیزه‌های سیستمی و هم متغیرهای سطح واحد را واسطه می‌کند تا در موارد خاص در مورد گزینه‌های سیاست خارجی نتیجه‌گیری کند (Rose, 1998: 140-152). برای واقع‌گرایی نوکلاریسم، سیاست خارجی یک کشور اساساً ناشی از موقعیت آن در ساختار بین‌المللی و همچنین قدرت نسبی آن است. با این حال، آن‌ها برخلاف نواقح‌گرایان که سیستم را متغیری مستقل می‌بینند، این سیستم را مانند واقع‌گرایان سنتی، متغیری وابسته می‌دانند. واقع‌گرایان نوکلاریسم استدلال می‌کنند سیستم نمی‌تواند به‌صورت مستقیم تحت تأثیر قرار گیرد. هرگونه تأثیر بر روی سیستم باید از عامل دخالت‌کننده‌ای ناشی شود (Taliaferro, 2000: 135-45; Wohlforth, 1993: 2).

واقع‌گرایی نوکلاریسم سه سازوکار مداخله‌گر را تجزیه و تحلیل می‌کند که میان محرک‌های بین‌المللی (تغییر توازن قدرت) و رفتار ملی قرار دارند. اولین مورد که در سطح فردی است شامل ادراک دولت‌مردان یا نخبگان از توزیع قدرت است. واقع‌گرایان نوکلاریسم مانند زکریا ادعا می‌کنند که دولت‌مردان بازیگران اصلی هستند و برداشت‌های آن‌ها بسیار مهم است (Zakaria, 1998: 42). سازوکار دوم، فرایندهای سیاست‌گذاری است که در سطح داخلی قرار دارد. در نهایت، می‌توان به سازوکار روند عملیاتی اجرای سیاست اشاره کرد که در سطح داخلی تجزیه و تحلیل می‌شود. این سه سازوکار تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله فرهنگ‌های راهبردی و ظرفیت دولت‌ها در استخراج منابع اقتصادی سیاسی قرار دارند (Schweller, 2004:).

89-175). نوکلاسیک‌ها برخلاف نواقح‌گرایان و برای تبیین چرایی تفاوت در رفتار واحدها با وجود یکسان بودن شرایط محیطی، فقط به عوامل سطح ساختار توجه نمی‌کنند، بلکه برداشت‌های ذهنی و ساختار داخلی دولت‌ها را نیز مهم می‌دانند. بر این اساس، واقع‌گرایان نوکلاسیک می‌کوشند با ایجاد پل ارتباطی بین سیستم بین‌المللی و دولت، مسئله‌ای را در پژوهش‌های روابط بین‌الملل حل کنند.

۵. ساختار تصمیم‌گیری در سیاست خارجی عربستان

در کنار ساختار رسمی حاکم بر کشورها که بیانگر تعاملات میان آن‌هاست، کشورها همواره تحت تأثیر مؤلفه‌های غیررسمی همانند روابط میان افراد و گروه‌ها اداره می‌شوند. عربستان سعودی از کشورهایی است که عملکرد این مؤلفه‌ها در آن درخو توجه است. نظام پادشاهی (سلطنت مطلقه آل سعود) به‌عنوان وجه سیاسی دولت، اصلی‌ترین منبع قدرت در همه سطوح حکومتی عربستان سعودی به‌شمار می‌رود. در ساختار سیاسی عربستان، قدرت مطلق در دست پادشاه است و پادشاه بالاترین مقام سیاسی و اصلی‌ترین کانون قدرت محسوب می‌شود. همه مناصب راهبردی از جمله رئیس دولت، فرماندهی کل نیروهای مسلح و ریاست کابینه به خاندان سعودی تعلق دارد. او همچنین، قوه مقننه و قضائیه را نیز هدایت می‌کند. در بیشتر پست‌های سیاسی مانند ولیعهد اول و دوم، هیئت وزیران، استانداران یا امیران مناطق، افراد را پادشاه و اعضای خاندان سلطنتی منصوب می‌کنند (Altorai, 2012: 197-8). در سایه تسلط پادشاه، شاهزادگان در نهادهایی مانند هیئت وزیران، شورای خاندان حاکم، هیئت بیعت درباره مسائل گوناگون تصمیم می‌گیرند (Alsultan, 2013: 458-459).

بنابراین می‌توان گفت حرف آخر را پادشاه می‌زند. سخن او پایان‌بخش است و همه امور تحت نظارت و با اطلاع شخص پادشاه انجام می‌گیرد (Korany & Fattah, 2014: 366). این موضوع به‌ویژه در دوران پادشاهی ملک‌سلیمان به‌وضوح نمایان است، نمونه آن سنت‌شکنی ملک‌سلیمان با کنارزدن «نایف بن عبدالعزیز» ولیعهد سعودی و انتخاب پسرش محمد بن سلیمان است. در این دوره ویژگی برجسته رهبری جدید عربستان سعودی با محمد بن سلیمان این است که او با داشتن قدرت گسترده و مناصب متعدد از جمله کنترل مجازی بر وزارتخانه‌های خارجه، دفاع، دارایی و نفت، به ولیعهدی مطلق و در حقیقت فرمانروای غیررسمی مطلق تبدیل شد.

۶. ادراک از تهدید ایران پسابرجام

بر اساس دیدگاه متفکران واقع‌گرای نوکلاسیک، ویژگی‌های فردی رهبران در جهت‌گیری رفتار سیاست خارجی کشورها مهم هستند، در این دوره بن‌سلمان مهم‌ترین تصمیم‌گیرنده سیاست خارجی عربستان است. در میان ویژگی‌های شخصیتی بن‌سلمان «جاه‌طلبی» و «بدبینی» بر رفتارش در حوزه سیاست خارجی تأثیر گذاشته است. ویژگی‌های شخصیتی بن‌سلمان، او را به این باور رسانده است که از نقش ولیعهدی تفسیر موسعی داشته باشد. تفسیر موسع بن‌سلمان از نقش ولیعهدی عربستان سعودی، سبب انجام اقداماتی در سطحی بالاتر از این نقش شده است. به‌گونه‌ای که می‌توان او را در جایگاه پادشاهی این کشور تصور کرد. ولیعهد جدید می‌خواهد عربستان را به قدرت اول منطقه تبدیل کند. در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ که در آوریل ۲۰۱۶ بن‌سلمان ارائه کرد، عربستان سعودی «قلب جهان عرب و اسلام»، کانون سرمایه‌گذاری و نقطه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا معرفی شده است. حفظ موقعیت عربستان به‌عنوان قلب جهان عرب و ام‌القرای جهان اسلام رکن اول چشم‌انداز ۲۰۳۰ را تشکیل می‌دهد که عربستان در پی تحقق آن است (Saudi Arabia's Vision 2030, 2016). ویژگی بدبینی بن‌سلمان منجر به احساس بدگمانی نسبت به سیاست‌های کشورهای منطقه خاورمیانه شده و او را به به‌کارگرفتن سیاست‌های خصمانه نسبت به کشورهای منطقه پیش برده است. جمهوری اسلامی ایران از کشورهایی است که در تیررس نگاه‌های بدبینانه بن‌سلمان قرار گرفته است. این مسئله به‌ویژه بعد از توافق هسته‌ای ایران با کشورهای ۵+۱ به وضوح دیده می‌شود.

برنامه هسته‌ای ایران از نظر راهبردی ترسی در میان رهبران عربستان سعودی ایجاد کرده بود. این ترس چندلایه بود که در پیوند با دیگر موضوعات همانند سیاست منطقه‌ای ایران و تلاش برای رهبری جهان اسلام توسط دو کشور و توانایی ایالات متحده آمریکا در حمایت از عربستان سعودی ریشه داشت. بر این اساس، نوعی چرخه تهدید-تهدید بر سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال برنامه هسته‌ای ایران حاکم شده بود. این چرخه، تحت تأثیر تحریم‌های اعمالی توسط جامعه بین‌الملل و متأثر از برنامه هسته‌ای و توانایی مانور جمهوری اسلامی ایران محدود شده بود. این موضوع در حالی بود که جمهوری اسلامی ایران به توسعه توانایی هسته‌ای خود ادامه می‌داد، اگر جمهوری اسلامی ایران به تحدید توانایی هسته‌ای خود در قبال توقف تحریم‌ها پاسخ مثبت می‌داد (همانند مسئله برجام) توانایی و قابلیت حمایت از نیروهای طرفدار خود را بیش از پیش پیدا می‌کرد و درگیری منطقه‌ای با ایران موضوعی بیش از گذشته مهم تلقی می‌شد.

بنابراین از نتایج مهم برجام برای عربستان سعودی، ابهام در مسئله هسته‌ای ایران است. اگر با برجام مخالفت می‌کرد با ایران هسته‌ای روبه‌رو می‌شد و اگر با برجام موافقت می‌کرد، ایران در سطح منطقه قدرت پیدا می‌کرد. زیرا ایران به دلیل لغو تحریم‌های هسته‌ای یک سرمایه‌ناگهانی دریافت کرد و بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار از دارایی‌هایی را که پیش‌تر در بانک‌های خارجی مسدود شده بود، در دسترس قرار می‌گرفت. همچنین این کشور توانایی فروش نفت خود و بازگشت به بازارهای نفت بین‌المللی را به دست می‌آورد. از دیدگاه عربستان سعودی، دسترسی ایران به منابع مسدودشده خود در نزد کشورهای دیگر و همچنین بازگشت این کشور به بازارهای بین‌المللی نشان‌دهنده افزایش قدرت بازیگرانی همانند حزب‌الله لبنان، نیروهای الحوثی و تقویت نیروهای طرفدار جمهوری اسلامی ایران در عراق و سوریه بود.

با توجه به این تهدیدانگاری از توانمندی‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی همیشه معتقد بوده است برنامه هسته‌ای ایران فقط برای اهداف غیرنظامی نبوده است، بلکه ابعاد نظامی نیز داشته است. بر این اساس، نخستین واکنش به امضای برجام، مصالحه‌جویی بود. ریاض حمایت می‌کند از هرگونه ترتیبی که ضامن جلوگیری از دستیابی ایران به سلاح‌های هسته‌ای باشد. همچنین معتقد است نظام کنترل و بازرسی از توانمندی هسته‌ای ایران باید شامل سازوکار بازرسی از همه سایت‌ها از جمله مکان‌های نظامی باشد. عربستان سعودی همیشه طرفدار توافق بین ایران و گروه ۵+۱ بوده است که مانع دستیابی ایران به سلاح هسته‌ای شود. این توافق‌نامه باید شامل یک رژیم بازرسی ویژه، سختگیرانه و پایدار برای همه سایت‌های ایرانی از جمله سایت‌های نظامی و همچنین سازوکاری برای به‌کارگیری دوباره سریع تحریم‌های مؤثر در صورت نقض توافق‌نامه توسط ایران باشد. بر اساس توافق هسته‌ای، ایران باید از منابع خود برای توسعه داخلی و بهبود شرایط زندگی مردم خود به‌جای ایجاد آشفتگی در منطقه که تنها با واکنش‌های شدید و قاطع کشورهای منطقه روبه‌رو خواهد شد استفاده کند (Royal Embassy of Saudi Arabia, 2015: 3-6). بنابراین تصمیم‌گیران سیاست خارجی عربستان با درک برجام به‌عنوان تهدیدی علیه منافعشان، به استخراج و بسیج منابع و توانمندی‌های خود برای مقابله با تهدید درک‌شده پرداخته‌اند.

۷. استخراج منابع

در میان توانمندی‌های عربستان سعودی، توانمندی اقتصادی این کشور برای تدوین و اجرای سیاست خارجی نقش مهمی دارد. مهم‌ترین پایه توانمندی نظامی نیز نفت و ذخایر انرژی این

کشور محسوب می‌شود. منابع انرژی و نفت به سران عربستان سعودی این قابلیت را می‌دهد تا با استفاده از آن سیاست بلندپروازانه خود را تدوین و اجرا کنند. توانمندی اقتصادی عربستان سعودی سبب شده است در مواجهه با تهدیدهای ناشی از سیستم بین‌الملل و منطقه‌ای راهبردهایی مانند خرید تسلیحاتی را اجرایی کند. بر این اساس بخش زیادی از منابع درآمدی حاصل از فروش نفت عربستان سعودی صرف خرید تسلیحات از کشورهای مانند ایالات متحده آمریکا و در نتیجه، سبب تحکیم بنیان روابط این کشور با آمریکا می‌شود. استفاده از منابع قدرت مادی نفت را می‌توان در راستای برتری جویی عربستان برآورد کرد. عربستان بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) و یکی از صادرکنندگان برجسته نفت در جهان با یک چهارم کل ذخایر انرژی جهان است. عربستان با داشتن ۴۰/۹ هزار میلیون بشکه نفت خام در پایان سال ۲۰۲۰، بیش از ۱۷ درصد از ذخایر اثبات شده نفت جهان را به خود اختصاص داده است. در پایان سال ۲۰۲۰، میزان تولید نفت خام عربستان ۱۱۰۳۹ هزار بشکه در روز بود که این میزان شامل ۱۲/۵ درصد از کل تولید نفت خام جهان و حدود ۱۲ درصد از کل صادرات نفت می‌شود (BP, 2021: 16-32). نمودار ۱ تولید نفت خام در عربستان سعودی را در سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۰ نشان می‌دهد.

نمودار ۱: تولید نفت خام عربستان سعودی در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ (BP, 2021: 16-32)

۸. اقدامات عربستان برای تغییر موازنه قدرت در منطقه خاورمیانه

متأثر از تغییر فضای امنیتی پس از سال ۲۰۱۵ در خاورمیانه، عربستان برای تأمین منافع خود و کنترل ایران و تغییر موازنه قدرت منطقه‌ای به سود خود، منابع خود را در زمینه‌هایی همچون افزایش خرید تسلیحات، مداخله‌گری بیشتر در مسائل منطقه و تلاش برای ائتلاف‌سازی و اتحادسازی در ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی به کار گرفته است که در ادامه توضیح می‌دهیم.

۸-۱. خرید تسلیحات

عربستان در پنج سال گذشته در صدر خریداران تسلیحات نظامی در جهان قرار داشته است که این روند بعد از ولیعهدی محمد بن سلمان در سال ۲۰۱۷ بیش از پیش تقویت و تسریع شده است. عربستان سعودی برای تقویت نیروی نظامی خود، در سال ۲۰۱۷ قرارداد تسلیحاتی ۱۱۰ میلیارد دلاری با ایالات متحده امضا کرد (Mehta, 2017: 1-3). همچنین براساس داده‌های نمودار ۲، عربستان سعودی بزرگ‌ترین واردکننده سلاح در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ بوده و ۱۱ درصد از بازار جهانی را به خود اختصاص داده است. به گونه‌ای که خرید تسلیحات خارجی دولت عربستان سعودی از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰، رشد ۶۱ درصدی داشته و این کشور به بزرگ‌ترین خریدار سلاح در جهان تبدیل شده است (نمودار ۲).

نمودار ۲: سهم جهانی واردات عمده سلاح توسط ۱۰ واردکننده بزرگ جهان در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰

Source: Szmigiera, 2021: 1

جدول ۱: واردکنندگان اسلحه و تأمین کنندگان اصلی آن‌ها در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰

واردکننده	مهم از واردات اسلحه		درصد تغییر از ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰	تأمین کنندگان اصلی (سهم کل واردات واردکننده، %، ۲۰۱۶-۲۰۲۰)		
	۲۰۱۱-۱۵	۲۰۱۶-۲۰		۱sd	۲nd	۳rd
عربستان سعودی	۷/۱	۱۱	۶۱	بریتانیا (۹,۳)	ایالات متحده آمریکا (۷۹)	فرانسه (۴,۰)
هند	۱۴	۹/۵	-۳۱	فرانسه (۱۸)	روسیه (۴۹)	اسرائیل (۱۳)
مصر	۲/۴	۵/۸	۱۳۶	فرانسه (۲۸)	روسیه (۴۱)	ایالات متحده آمریکا (۸,۷)
استرالیا	۳/۶	۵/۱	۴۱	اسپانیا (۲۱)	ایالات متحده آمریکا (۶۹)	سوئیس (۳,۴)
چین	۴/۴	۴/۷	۵/۵	فرانسه (۹,۷)	روسیه (۷۷)	اوکراین (۶,۳)
الجزایر	۲/۶	۴/۳	۶۴	آلمان (۱۲)	روسیه (۶۹)	چین (۹,۹)
کره جنوبی	۲/۷	۴/۳	۵۷	آلمان (۳۱)	ایالات متحده آمریکا (۵۸)	اسپانیا (۶,۵)
قطر	۰/۸	۳/۸	۳۶۱	فرانسه (۳۸)	ایالات متحده آمریکا (۴۷)	آلمان (۷,۵)
امارات متحده عربی	۴/۷	۳	-۳۷	فرانسه (۱۰)	ایالات متحده آمریکا (۶۴)	روسیه (۴,۷)
پاکستان	۳/۴	۲/۷	-۲۳	روسیه (۶,۶)	چین (۷۴)	ایتالیا (۵,۹)

Source: SIPRI, 2021: 6

براساس گزارشی که مؤسسه پژوهش‌های صلح بین‌المللی استکهلم منتشر کرد^۳ آمریکا با ۷۹ درصد، انگلیس با ۹/۳ درصد و فرانسه با ۴ درصد اصلی‌ترین فروشندگان سلاح به سعودی‌ها بوده‌اند (جدول ۱). در این میان، ایالات متحده بزرگ‌ترین تأمین‌کننده تسلیحات عربستان بوده است که در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰، ایالات متحده ۶۴/۱ میلیارد دلار اسلحه به ریاض فروخته است (Riedel, 2021: 1). در سال ۲۰۲۰، صادرات تسلیحات ایالات متحده به عربستان به حدود ۱۵/۲ میلیارد دلار آمریکا رسید (Duffin, 2021: 2). در کنار خریدهای تسلیحاتی، یکی از گرایش‌های سیاست نظامی عربستان سعودی، تلاش‌های این کشور برای هسته‌ای شدن است. در این زمینه می‌توان به تلاش این کشور برای تقویت توانایی خود در تولید سوخت هسته‌ای اشاره کرد. عربستان ساخت دو نیروگاه هسته‌ای را برای انجام فعالیت‌های خود در حوزه هسته‌ای در

3. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)

دستور کار قرار داده است و می‌خواهد در طول ۲۰ تا ۲۵ سال، ۱۶ ایستگاه هسته‌ای غیرنظامی بسازد و ۱۶ گیگاوات انرژی هسته‌ای تولید کند (The Guardian, 2020 a: 3).

همچنین این کشور با کمک چین تأسیساتی برای استخراج کیک زرد از سنگ اورانیوم ساخته است که پیشرفتی در تلاش این پادشاهی نفت خیز برای تسلط بر فناوری هسته‌ای است. این تأسیسات که آشکارا فاش نشده است در منطقه‌ای کم جمعیت در شمال غربی عربستان سعودی قرار دارد (The Wall Street Journal, 2020: 1). علاوه بر این، عربستان سعودی با همکاری چین در تلاش برای ایجاد ظرفیت صنعتی برای تولید سوخت هسته‌ای است که بعدها می‌تواند در سطح تسلیحات غنی شود (Mazzetti, Sanger & Broad, 2020: 2). عربستان برای راه‌اندازی چرخه سوخت هسته‌ای ذخایر اورانیوم قابل استخراج کافی دارد (The Guardian, 2020 b: 3-5). بنابراین با توجه به قرارگرفتن عربستان سعودی در میدان مناقشات و بحران‌های منطقه‌ای و رقابتی که با رقیب دیرینه‌اش ایران دارد، به دنبال تأمین امنیت منطقه‌ای خود از راه دستیابی به تکنولوژی هسته‌ای است.

۸-۲. تغییر رویکرد در مسائل منطقه

عربستان سعودی از زمان تأسیس در سال ۱۹۳۲، سیاست خارجی محافظه‌کارانه‌ای را برای حفظ جایگاه منطقه‌ای خود در پیش گرفته بود. با ورود محمد بن سلمان به عرصه قدرت در سال ۲۰۱۵ به‌عنوان وزیر دفاع و در سال ۲۰۱۷ به‌عنوان ولیعهد، عربستان سیاست خارجی تهاجمی را در دستور کار قرار داد. برجام مهم‌ترین رویدادی بود که در این دوره به سیاست خارجی عربستان سعودی جهت داد. توافق هسته‌ای بین جمهوری اسلامی ایران و ۵+۱، ضمن ایجاد تعامل میان ایران و نظام بین‌الملل، مسیر ارتباط ایران با کشورها و قدرت‌های جهانی و از جمله اتحادیه اروپا را هموار کرده است. این موضوع برای عربستان قابل تحمل نبوده و سبب خشم این کشور شده است. عربستان همواره ایران را رقیب منطقه‌ای خود برآورد کرده و نگران افزایش نفوذ این کشور در تحولات منطقه و ارتقای جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی آن است (Ma-bon, 2018: 41-42). با امضای برجام و پس از به قدرت رسیدن محمد بن سلمان رقابت دو کشور حالت دشمنی محض به خود گرفت (Al-Rasheed, 2018: 8). بنابراین متأثر از فضای پسابرجام و در راستای کنترل و مهار ایران و جلوگیری از قدرتیابی آن در منطقه خاورمیانه، عربستان سیاست‌های تهاجمی‌تری را در سیاست خارجی علیه گروه‌های مورد حمایت ایران در

سوریه، یمن، لبنان و عراق به کار گرفت.

الف) رویکرد عربستان در قبال تحولات سوریه

نگاه عربستان به سوریه از رقابت تقابلی گرایانه‌اش با جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه نشأت می‌گیرد. عربستان، سوریه را تنها متحد راهبردی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و محور مقاومت علیه اسرائیل می‌داند (Awaad, 2019: 5). عربستان به سوریه به‌عنوان متحد و حافظ منافع جمهوری اسلامی ایران می‌نگرد که اقداماتش در راستای گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه و ایجاد هلال شیعی است. همچنین در روابط بین اعراب و اسرائیل، موقعیت راهبردی و امن سوریه، از یک‌سوسبب تقویت جبهه مقاومت در برابر اسرائیل و از سوی دیگر، منجر به کاهش نفوذ عربستان در لبنان شده است. نگرانی عربستان سعودی از تغییر موازنه قدرت به نفع جمهوری اسلامی ایران، به تلاش‌های این کشور برای سرنگونی بشار اسد و تضعیف سوریه منجر شد تا ضمن حذف نقش منطقه‌ای سوریه و خارج کردن برگ برنده از دست ایران، وضعیت منطقه را به نفع خود تغییر دهد. بنابراین از گروه‌های (غالباً سنی) مخالف بشار اسد حمایت کرده و ثروت حاصل از درآمدهای نفتی خود را برای حمایت مالی از معارضان سوری و مسلح کردن آن‌ها به کار گرفته است. با آغاز درگیری‌ها در سوریه، عربستان به همراه قطر و ترکیه، پایگاه‌هایی را برای آموزش نیروهای نظامی و فرستادن نیرو به سوریه ایجاد کردند که تأمین هزینه‌های کلان اقتصادی آن بر عهده عربستان بود (Philips, 2017: 36).

ب) رویکرد عربستان در قبال یمن

عربستان سعودی برای ایجاد توازن منطقه‌ای و مهار و کنترل پیشروی جمهوری اسلامی ایران، در ۲۵ مارس ۲۰۱۵ با تشکیل ائتلافی با کشورهای امارات متحده عربی، بحرین، کویت و قطر و همراهی مصر، مراکش، سودان و اردن، یمن را بمباران کرد تا جلوی پیشروی حوثی‌ها را بگیرد. مداخله نظامی عربستان در یمن برای مقابله با نیروهای حوثی بوده است که عربستان سعودی ادعا می‌کند تحت حمایت ایران هستند (Robinson, 2021: 1-7). به باور سعودی‌ها، پیروزی انصارالله در سپتامبر ۲۰۱۴ و قدرت گرفتن آن‌ها به معنای از میان رفتن سیطره سنتی عربستان بر این کشور است.

حفظ برتری و تسلط سیاسی و امنیتی بر شبه جزیره عربی نیز مهم‌ترین اصل و هدف

سیاست خارجی عربستان را تشکیل می‌دهد. عربستان شبه جزیره عربی را خارج نزدیک و بخشی از حوزه نفوذ خود می‌داند و با هرگونه دخالت کشورهای دیگر برای کنترل و نقش آفرینی در آن مخالفت می‌کند. از نظر عربستان، ایران می‌کوشد با بهره‌گیری از تحولات یمن، تشیع سیاسی را تا مرزهای جنوبی عربستان و از آن‌جا به آن کشور گسترش دهد. این عامل عربستان را در کمربند هلال شیعی قرار می‌دهد و مانع گسترش افکار وهابیت به داخل یمن می‌شود. بنابراین برای جلوگیری از قدرت‌یابی شیعیان و گسترش هلال شیعی، در جهت نابودی شیعیان به کشورهای عرب سنی مذهب کمک می‌کند (Purple, 2016: 2-4). در منطق عربستان سعودی، موضع‌گیری نظامی علیه گروه حوثی راهی برای جلوگیری از گسترش نفوذ ایران در سراسر شبه جزیره است (Rich, 2019: 70).

پ) رویکرد عربستان در قبال عراق

نگرانی از افزایش جایگاه منطقه‌ای ایران سبب شد عربستان به فکر بهبود روابط خود با عراق بیفتد. پس از تحولات مارس ۲۰۰۳ در عراق که منجر به روی کار آمدن دولت‌های ابراهیم جعفری و نوری المالکی که گرایش‌ها و رویکردهایی هم‌سو با ایران داشتند، عربستان آرام‌آرام از مقامات عراق دور شد، زیرا تغییر رژیم عراق، قدرت اعراب سنی را کاهش داد و با قدرت‌یابی شیعیان، نفوذ ایران در عراق و منطقه افزایش یافت. سعودی‌ها از اینکه پیش از سال ۲۰۱۵ فرصت‌های زیادی را در عراق از دست دادند خود را سرزنش می‌کردند. زیرا ترک عراق پس از سال ۲۰۰۳ بدون شریک‌های قوی عرب، این کشور را وابسته به کمک‌های امنیتی ایران، حمایت از انرژی، تجارت و بودجه سیاسی کرد و نهادهای امنیتی آن را در برابر نفوذ ایران آسیب‌پذیر کرد. چنین نفوذ جانبی، عرب‌های سنی را به حاشیه راند و شیعیان را قدرتمندتر ساخت (ICG, 2018: 2).

برجام انگیزه عربستان را برای بهبود روابط با عراق افزایش داد. از سال ۲۰۱۵ به بعد ملک سلمان و پسرش محمد با رویکرد قاطع‌تری به جبران فرصت‌های ازدست‌رفته پرداخته‌اند که اجرای آن از زمان ارتقای بن‌سلمان به‌عنوان ولیعهد در ژوئن ۲۰۱۷ سرعت گرفته است. با فرستادن سفیری به عراق در سال ۲۰۱۵ روابط سیاسی دو کشور از سر گرفته شد. وزیر خارجه عربستان سعودی در سال ۲۰۱۷ از پایتخت عراق دیدن کرد. فعالیت‌های کنسولی که در سال ۲۰۱۹ در بغداد متوقف شده بود، دوباره آغاز شد. افتتاح گذرگاه مرزی عرعر بزرگ‌ترین گام برای عادی‌سازی روابط از زمان سقوط صدام حسین بود (Riedel & Harvey, 2020: 1-2). عربستان در سال‌های

گذشته برای کاهش نفوذ ایران در عراق از ابزار نظامی بهره می‌گرفت، اما راهبرد جدید خود را بر اساس سیاست‌های اقتصادی و کمک‌های مالی به عراق طراحی کرده است و می‌خواهد حمایت سیاسی و نفوذ خود را از راه انگیزه‌های اقتصادی ایجاد کند. عادل الجبیر در کنفرانس بین‌المللی بازسازی عراق در کویت اعلام کرد عربستان سعودی یک میلیارد دلار وام و ۵۰۰ میلیون دلار اعتبار صادراتی برای بازسازی عراق اختصاص داده است (Shalhoub, 2018: 1).

ت) رویکرد عربستان در قبال تحولات لبنان

واکنش عربستان به تحولات لبنان نیز بخشی از نگرانی این کشور از افزایش نفوذ ایران در منطقه است. از نظر عربستان، حزب‌الله شریک راهبردی ایران و یکی از بال‌های قدرت ایران در منطقه است، بنابراین می‌کوشد تا حزب‌الله را از صحنه سیاسی لبنان حذف کند. در این زمینه، سعد حریری نخست‌وزیر لبنان را مجبور به استعفا کرد. در حال حاضر نیز عربستان برای زیر فشار قرارداد دولت لبنان برای حذف حزب‌الله از صحنه سیاسی و نظامی این کشور، فشارهای اقتصادی را در دستور کار قرار داده است. این اقدام عربستان حاکی از آن است که اقتصاد تیزترین سلاح عربستان برای رسیدن به اهداف سیاسی است.

ث) روی آوردن به اتحاد و ائتلاف

محمد بن سلمان علاوه بر تلاش برای تضعیف دوستان ایران، برای برهم‌زدن موازنه قوا به زیان ایران، به تشکیل اتحاد‌های منطقه‌ای روی آورد. به همین منظور، از سال ۲۰۱۵ با مشارکت دادن کشورهای بحرین، کویت و امارات متحده عربی در طرح‌های امنیتی، روابط خود را با این کشورها بهبود بخشیده است. بحرین در گذشته جزئی از خاک ایران بوده و بیشتر جمعیت آن شیعه هستند. عربستان نگران است ایران به‌سبب ظرفیت تشیع در بحرین نفوذ کند و بر سرزمین گذشته خود مسلط شود. عربستان همچنین نگران نفوذ جمعیت شیعه بحرین در استان‌های شرقی خود و بی‌ثباتی در آن‌هاست. بنابراین از فرصت استفاده کرده و پس از حوادث سال ۲۰۱۱ در بحرین که منجر به ایجاد شکاف سیاسی و اجتماعی و فرقه‌ای بین رهبری و مردم شد، بدون هیچ‌گونه تلاشی بحرین را زیر نفوذ خود درآورد. این امر سبب شد بحرین استقلال خود را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی از دست بدهد و وابستگی خود را به کمک‌های مالی عربستان افزایش دهد (Al-Rasheed, 2017: 6). عربستان و امارات متعهد شدند با دادن کمک مالی ۱۰ میلیارد دلاری به بحرین، کسری بودجه پادشاهی را تا سال ۲۰۲۰ از بین ببرند،

زیرا منابع مالی بحرین با کاهش قیمت نفت در سال ۲۰۱۴ به شدت تحت تأثیر قرار گرفت (Reuters, 2019: 1). عربستان همچنین خط لوله‌ای به طول ۱۱۲ متر را که می‌تواند ۳۵۰ هزار بشکه نفت خام در روز جابه‌جا کند میان شرکت آرامکو و شرکت نفت بحرین^۴ راه‌اندازی کرد تا امنیت و ثبات بحرین در منطقه حفظ شود (Devdiscourse, 2018: 1).

کویت نیز از کشورهای است که به دلیل داشتن جمعیت شیعه، مورد توجه عربستان قرار گرفته است. کویت همواره سیاست معتدلی را نسبت به ایران به کار گرفته است. این عامل سبب ترس عربستان از افزایش نفوذ ایران به کویت و به‌ویژه در بخش‌های شیعه‌نشین این کشور شده است. بنابراین عربستان با هدف کاهش نفوذ ایران، به تعمیق روابط خود با کویت پرداخته است. در این زمینه می‌توان به سفر بن‌سلمان به کویت در ۳۰ سپتامبر ۲۰۱۸ اشاره کرد که با همراهی هیئتی بلندپایه از وزیران اطلاعات، انرژی و فرهنگ برای تقویت روابط دو کشور انجام شد (Diwan, 2018: 3). عربستان سعودی و به‌ویژه شخص بن‌سلمان در راستای تضعیف نفوذ ایران در منطقه، روابطش را با شیخ‌نشین امارات نیز گسترش داده است. اماراتی که به دلیل اختلافات مرزی با ایران در جریان تحولات در یمن علیه حوثی‌ها موضع گرفت. عربستان و امارات برای تقویت هرچه بیشتر روابط خود، «شورای هماهنگی عربستان و امارات»^۵ را ایجاد کردند. این شورا ضمن تلاش برای بهبود همکاری و یکپارچگی سیاسی، امنیتی و نظامی بین دو کشور می‌خواهد امنیت و موقعیت حاکمیت هر دو کشور را نیز در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی تقویت کند (Al-wasmi, 2019: 1-3).

یکی دیگر از ابتکارات عربستان برای مهار ایران، نزدیکی به اسرائیل بود. عربستان و اسرائیل از زمان تأسیس اسرائیل هیچ‌گونه رابطه رسمی نداشتند. نگرانی از برنامه هسته‌ای ایران، دو کشور عربستان و اسرائیل را به‌طور غیررسمی به هم نزدیک کرد. نشانه‌های ایجاد روابط دو کشور در سال ۲۰۱۳ ایجاد شد یعنی هنگامی که بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر اسرائیل در مجمع عمومی سازمان ملل اعلام کرد خطر هسته‌ای ایران و دیگر تهدیدات منطقه‌ای، سبب شده است کشورهای منطقه دیگر به اسرائیل به‌عنوان تهدید ننگرند (Mieli, 2016: 2-4). مصاحبه بن‌سلمان ولیعهد عربستان با نشریه آمریکایی آتلانتیک نیز در راستای زمینه‌سازی برای عادی‌سازی روابط دو کشور برآورد می‌شود. او گفت «عربستان با مردم یهود مشکلی ندارد،

4. The Bahrain Petroleum Company (Bapco)

5. The Saudi-Emirati Coordination Council

اسرائیل یک اقتصاد بزرگ و روبه رشد است و ما با اسرائیل منافع زیادی داریم» (Goldberg, 2018: 18). با این حال، تا سال ۲۰۱۵ روابط آشکار و گسترده‌ای بین دو کشور ایجاد نشد. نخستین روابط دو کشور در ژوئن ۲۰۱۵ با برگزاری جلسات مخفیانه میان مقامات عربستان و اسرائیل در شورای روابط خارجی آمریکا^۶ در رابطه با تهدید منطقه‌ای ایران شکل گرفت. با دیدار مقامات دو کشور، شاهزاده ترکی الفیصل از عربستان با یاکوف آمیدرور، سرلشکر بازنشسته و مشاور پیشین امنیت ملی نتانياهو در واشنگتن در ۵ مه ۲۰۱۶ و پنخس زنده گفتم‌وگویی آن‌ها، روابط عربستان و اسرائیل علنی شد (Fanack, 2016: 2). عربستان اقداماتی را در راستای تعمیق روابطش با اسرائیل انجام داد مانند تصویب طرحی در مه ۲۰۱۹ که بر اساس آن اعراب اسرائیلی اجازه کار و زندگی در عربستان را پیدا می‌کنند. عربستان همچنین به دنبال ارائه مجوز ورود بدون گذرنامه به تجار اسرائیلی است (Quitaz, 2019: 8).

۳-۸. متنوع‌سازی شریک‌های جهانی

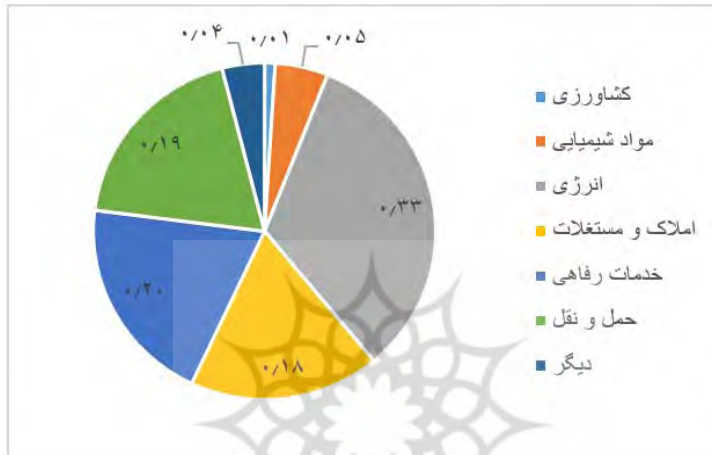
عربستان سعودی برای تنوع‌بخشیدن به شریک‌های جهانی خود به گسترش روابط با چین و روسیه پرداخته است. در سال‌های اخیر، عربستان برای توسعه روابط سیاسی و تجاری با چین تلاش کرده است. برای تقویت روابط دو کشور، در سال ۲۰۱۶ و هم‌زمان با سفر «شی جین پینگ» به عربستان، بیانیه افزایش سطح روابط و هدف‌گذاری «مشارکت جامع راهبردی» اعلام شد (FMPCR^۷, 2016: 1). پس از آن، سران دو کشور «کمیته مشترک سطح بالای چین و عربستان سعودی»^۸ را برای هدایت همکاری ایجاد کردند (Xinhua, 2019: 1). این کمیته نشست‌های منظمی برگزار می‌کند. اولین جلسه با سفر معاون ولیعهد (محمد بن سلمان) به چین در اوت ۲۰۱۶ برای نشست گروه ۲۰ آغاز شد و ۱۵ تفاهم‌نامه در زمینه‌های انرژی، معدن، توسعه مسکن، همکاری فرهنگی و همکاری‌های علمی و فناوری بین دو کشور امضا شد (Al-Arabiya, 2016: 1). پس از سفر پادشاه سلمان بن عبدالعزیز در مارس ۲۰۱۷، ۲۱ توافق از نشست سال گذشته به ارزش تقریبی ۶۵ میلیارد دلار نهایی شد (Blanchard, 2017: 1). دومین نشست کمیته مشترک سطح بالا در آگوست ۲۰۱۷ در ریاض برگزار شد و توافق‌هایی ۷۰ میلیارد دلاری دیگر همراه با تفاهم‌نامه برای یک صندوق سرمایه‌گذاری مشترک ۲۰ میلیارد دلاری در

6. The Council on Foreign Relations

7. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China

8. China-Saudi Arabia High-level Joint Committee

دستورکار قرار گرفت (Gao, 2017: 1-3). هنگام سفر محمد بن سلمان به چین در سال ۲۰۱۹، چندین تفاهم‌نامه از جمله قراردادی بین آرامکو و نورینکو^۹ برای ساخت یک پالایشگاه ۱۰ میلیارد دلاری در لیائونینگ^{۱۰} با هدف ارتقای همکاری نظامی بین دو کشور امضا شد (Gamal., 2019: 1-2).

نمودار ۳: ارزش سرمایه‌گذاری و قرارداد چین در عربستان سعودی براساس بخش در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹

Source: Fulton, 2020: 1-2

براساس داده‌های نمودار ۳، در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹، سطح سرمایه‌گذاری چین در این کشور به بیش از ۲۰ میلیارد دلار رسیده و دو کشور با احتساب افزایش فروش نفت، بالاترین سطح تجارت منطقه‌ای را تجربه می‌کنند. همچنین سطح فروش نفت عربستان به چین نیز در چند سال اخیر دو برابر و نزدیک به ۱ میلیون و ۷۰۰ هزار بشکه در روز رسیده است. با وجود کاهش کم سابقه تولید به دلیل مشارکت در پیمان محدودیت عرضه اوپک پلاس، عربستان سعودی در سال ۲۰۲۰ روسیه را کنار زد و بزرگ‌ترین صادرکننده نفت به چین شد. با وجود اینکه واردات نفت چین از عربستان سعودی در ژوئن ۲۰۲۱، حدود ۱۹ درصد کاهش یافت، داده‌های گمرک چین نشان می‌دهد عربستان سعودی بزرگ‌ترین تأمین‌کننده نفت خام چین

9. Norinco

10. Liaoning

در ژوئن برای هشتمین ماه متوالی بوده است. بر اساس داده‌های اداره کل گمرک در چین، میزان ورود نفت خام عربستان در ماه گذشته به ۷/۲ میلیون تن رسید که معادل ۱/۷۶ میلیون بشکه در روز است (Reuters, 2021: 1). این عوامل نشان می‌دهد چین به مهم‌ترین شریک تجاری عربستان تبدیل شده است.

عربستان سعودی همچنین برای مهار ایران، راهبرد نزدیکی به روسیه را برای دورکردن مسکو از تهران در پیش گرفته است. با شروع بحران سوریه و حمایت روسیه از بشار اسد، دو کشور عربستان و روسیه در مقابل هم قرار گرفتند و تنش بین دو کشور افزایش یافت. دیدار محمد بن سلمان (به‌عنوان جانشین ولیعهد و وزیر دفاع عربستان) با ولادیمیر پوتین در جریان مجمع اقتصادی سن پترزبورگ در ژوئن ۲۰۱۵ آغازی بر تنش‌زدایی میان دو کشور بود. در جریان این سفر، عربستان و روسیه چندین توافق‌نامه همکاری تجاری در زمینه نفت، همکاری فضایی و انرژی هسته‌ای امضا کردند که مهم‌ترین آن‌ها در زمینه انرژی هسته‌ای بود (Riedel, 2015: 2). سفر ملک سلمان به روسیه در اکتبر ۲۰۱۷ نیز دستاوردهایی از جمله امضای بیش از ۱۵ قرارداد همکاری به ارزش میلیاردها پوند، اعم از اکتشافات نفتی، نظامی و فضایی، ارائه تسلیحات روسی به عربستان به ارزش ۳/۵ میلیارد دلار، موافقت عربستان سعودی با سرمایه‌گذاری یک میلیارد دلاری در طرح‌های انرژی روسیه و تعهد شرکت روسی فراوری گاز و پتروشیمی روسیه (سیبر) برای ساختن کارخانه در عربستان به رقم ۱/۱ میلیارد دلار را به همراه داشت (Issaev, 2017: 6).

سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ سال‌های همکاری روسیه و عربستان در بازار بین‌المللی است. پس از دیدار محمد بن سلمان با ولادیمیر پوتین در حاشیه نشست گروه ۲۰، در سال ۲۰۱۶ عربستان و روسیه در قالب اوپک پلاس (کشورهای تولیدکننده نفت اوپک و غیر اوپک)، با هدف تنظیم بازار و تثبیت قیمت نفت به توافق مهمی رسیدند. دو کشور توافق کردند که تولید نفت را کاهش دهند تا قیمت آن افزایش یابد. پس از امضای توافق‌نامه‌های نفتی با روسیه، عربستان این اندیشه را در سر پروراند که از نفت به‌عنوان ابزاری برای ایجاد وقفه در همکاری‌های تهران و مسکو و دورکردن روسیه از ایران استفاده کند. مصاحبه بن سلمان با واشنگتن پست در آوریل ۲۰۱۷ تأییدی بر این سخن است. او گفت: «هدف اصلی این نیست که روسیه همه کارت‌های خود را در زمین ایران قرار دهد». او همچنین گفت «سعودی‌ها برای متقاعد کردن روسیه به اینکه ریاض بهتر از تهران است، سیاست‌های نفتی را با مسکو هماهنگ کرده‌اند» این اقدام می‌تواند مهم‌ترین توافق اقتصادی برای روسیه در دوران معاصر باشد (Ignatius, 2017: 5).

محمد بن سلمان خود برای بهبود روابط بین دو کشور تلاش کرد و به موفقیت‌های ویژه‌ای رسید. او مرتب با مسکو گفت‌وگو می‌کرد و حتی زمانی که روسیه عملیات نظامی خود را در سوریه آغاز کرد و عربستان در بحران یمن گرفتار شد، راه‌های ارتباطی را باز نگه داشت. از این دیدگاه، کاهش کنونی تنش‌ها بین دو کشور، با وجود منافع منطقه‌ای متضاد آن‌ها، بیشتر ناشی از تلاش‌های محمد بن سلمان است. حتی در دورانی که محمد بن سلمان به دلیل قتل جمال خاشقچی زیر فشار بین‌المللی قرار داشت، روابط دو کشور تیره نشد. روسیه خود را وارد این ماجرا نکرد و از دور نظاره‌گر بازی ترکیه و عربستان و دیگر کشورها بود. پوتین گفت روسیه «نمی‌تواند شروع به وخیم‌تر شدن روابط با عربستان کند، زیرا نمی‌داند واقعاً چه اتفاقی افتاده است». در نشست سران گروه ۲۰ در سال ۲۰۱۸ که در آرژانتین برگزار شد روابط گرم بن سلمان و پوتین به وضوح نمایان شد. مسکو از ماجرای قتل خاشقچی در تلاش برای زیر فشار قرار دادن بن سلمان استفاده نکرد. ژست دوستانه پوتین در واقع با هدف ایجاد رابطه‌ای پایدار بین دو کشور بود (Hall, 2018: 3).

۹. نتیجه

در گستره جغرافیایی خاورمیانه و خلیج فارس پس از انقلاب اسلامی ایران، دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی همواره بنا به ماهیت هویتی و جغرافیایی خود برای رهبری جهان اسلام بنا به خوانش‌های متفاوت، در رقابت باهم کوشیده‌اند. بر اساس این ماهیت رقابت‌آمیز در روابط دو کشور، با مطرح شدن مسئله هسته‌ای ایران، عربستان ضمن تلاش برای استفاده از این موقعیت، از فرصت تحریم و محدود کردن ایران استفاده کرده و امضای برنامه جامع اقدام مشترک برای رسیدن به راه‌حلی در مورد بحران هسته‌ای ایران را باز شدن دست این کشور در مسائل منطقه‌ای تعریف کرده است. بر اساس این تهدیدانگاری و برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران، مقامات عربستان سعودی راهبردهای مختلفی تدوین کرده‌اند. برای عملیات کردن این راهبردها نیز با استفاده از منابع خود در قالب فروش نفت، تلاش کرده‌اند به تهدیدانگاری فضای پس‌ابرجام در قبال جمهوری اسلامی ایران با افزایش خرید تسلیحاتی پاسخ گویند و به تقویت خود در قالب خرید تسلیحات نظامی پردازند و ضمن کار بست سیاست تهاجمی در منطقه خاورمیانه به تضعیف متحدان جمهوری اسلامی ایران و تقویت متحدان پردازند. همچنین مقامات عربستان سعودی در دوره پس‌ابرجام روابط فرامنطقه‌ای خود را تقویت کرده و به گسترش روابط با چین و روسیه روی آورده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان

تمام نویسندگان در آماده سازی بخش های مختلف این مقاله مشارکت کرده اند.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد کپی رایت

طبق تعهد نویسندگان، حق کپی رایت (CC) رعایت شده است.

References

- Al-Arabiya, (2016), "Saudi Arabia, China Sign Multiple Deals", Available at: <https://english.alarabiya.net/en/business/economy/2016/08/30/Saudi-Arabia-and-China-sign-multiple-deals-MoUs-.html>. Accesses on: 22 October 2021.
- Al-Rasheed, M, (2018), "The View from Riyadh", *The Foreign Policy Centre*, Available at: <https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2018/11/Saudi-Arabiaand-Iran-The-Struggle-to-Shape-the-Middle-East-Report.pdf>. Accesses on: 20 September 2021
- Alsultan, Fahad M, (2013), "The Saudi King: Power and Limitation in the Saudi Arabian Foreign Policy Making", *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 3, No. 5, 457-460.
- Altoraifi, A, (2012), "Understanding the Role of State Identity in Foreign Policy Decision-Making: The Rise and Demise of Saudi-Iranian Rapprochement (1997-2009)": PhD dissertation, The London School of Economics and Political Science.
- Alvand, Marzieh Sadat and Hosseini, Maryam Sadat. (1399). "Analysis of Saudi Arabia's Aggressive / Active Foreign Policy from the Perspective of Neoclassical Realism (2010-2010)", *Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, No. 6. Pp.1-24. [In Persian]
- Al-wasmi, N, (2019), "Saudi-UAE relations have 'no limits' says Emirati ambassador", Available at: <https://www.thenationalnews.com/world/mena/saudi-uae-relations-have-no-limits-says-emirati-ambassador-1.832125>. Accesses on: 25 September 2021.
- Awaad, A Fathy, (2019), "Iranian Saudi rivalry over the regional role...Syria as a model", *Review of Economics and Political Science*, Volume: 6 Issue: 3, 1-19.
- Baylis, J. Smith, S. and Owens, P. (Eds), (2008), *The Globalization of world politics*. New York, Oxford University Press Inc.

- Blanchard, B, (2017), "China, Saudi Arabia Eye \$65 Billion in Deals as King Visits," Available at: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-asia-china/china-saudi-arabia-eye-65-billion-in-deals-as-king-visits-idUSKBN16N0G9>. Accessed on: 22 October 2021.
- Bozorgmehri, Majid and Norouzi, Maryam. (1398). "Foreign Policy Formation in Saudi Arabia Influential Internal Factors", International Relations Research Quarterly, Vol. 9, No. 2. Pp. 69-106. [In Persian]
- BP, (2021), "Statistical Review of World Energy 2021", Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-oil.pdf>. Accessed on: 4 November 2021.
- Devdiscourse, (2018), "New oil pipeline launched between Bahrain, Saudi Arabia", Available at: <https://www.devdiscourse.com/article/agency-wire/268177--new-oil-pipeline-launched-between-bahrain-saudi-arabia?amp>.
- Diansaee, B & Yurtaev, V, (2017), The Prospect of the Relationship between the Islamic Republic of Iran and the Saudi Arabia: Plausible Scenarios, Journal of Politics and Law; Vol. 10, No. 3.
- Diwan, Kristin S, (2018), "Mohammed bin Salman's Short Visit to Kuwait", Available at: <https://agsiw.org/mohammed-bin-salmans-short-visit-to-kuwait/>. Accessed on: 10 October 2021.
- Duffin, E, (2021), "U.S. arms exports, by country 2020", Available at: <https://www.statista.com/statistics/248552/us-arms-exports-by-country/>. Accessed on: 18 October 2021.
- Fanack, (2016), "Rapprochement between Israel and Saudi", Available at: <https://fanack.com/saudi-arabia/governance-and-politics-of-ksa/rapprochement-israel-saudi>. Accessed on: 12 October 2021.
- FMPRC, (2016), "Xi Jinping Pays State Visits to Saudi Arabia, Egypt and Iran", Available at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpdstajyljxgs-

fw/t1333527.shtml. Accesses on: 5 August 2021.

Fulton, J, (2020), "*Strangers Strategic Partners: Thirty Years of Sino-Saudi Relations*", Available at: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/08/Sino-Saudi-Relations_WEB.pdf. Accesses on: 15 October 2021.

Gamal, Rania El ., Aizhu, Ch & Zhang, M, (2019), "*Saudi Aramco Shifts Strategy in China to Boost Oil Sales*," Available at: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-china-oil-idUSKCN1QV1JC>. Accesses on: 26 August 2021.

Gao, C, (2017), "*Closer Ties: China and Saudi Arabia Sign \$70 Billion in New Deals*," Available at: <https://thediplomat.com/2017/08/closer-ties-china-and-saudi-arabia-sign-70-billion-in-new-deals/>. Accesses on: 8 October 2021.

Goldberg, J, (2018), "*Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader Makes Hitler Look Good*". Available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/mohammed-bin-salman-iran-israel/557036/>. Accesses on: 15 October 2021.

Hall, R, (2018), "*Jamal Khashoggi: Russia refuses to criticise Saudi Arabia in wake of journalist's murder*", Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/jamal-khashoggi-russia-putin-saudi-arabia-murder-latest-turkey-consulate-istanbul-a8597646.html>. Accesses on: 22 October 2021.

ICG, (2018), "*Saudi Arabia: Back to Baghdad, International crisisgroup*", Available at: [https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/186-saudi-arabia-back-tobaghdad%20\(1\).pdf](https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/186-saudi-arabia-back-tobaghdad%20(1).pdf). Accesses on: 22 October 2021.

Ignatius, D, (2017), "*A young prince is reimagining Saudi Arabia. Can he make his vision come true?*", Available at: <https://www.washingtonpost-com.translate.google/opinions/global-opinions/a-young-prince-reimagines-saudi-arabia-can-he-make-his-vision-come-true/2017/04/20/663d79a4-2549-11e7-b503-9d616bd5a305>. Accesses on: 8 August 2021.

ISNA (Iranian Students News Agency). (16/10/1399). \$ 100 billion of Iranian as-

- sets blocked abroad / Korea's share of \$ 9.2 billion, available at: <https://www.isna.ir/news/99101612198/>. Date of extraction: 17/05/1400. [In Persian]
- Issaev, L, (2017), "*Decoding King Salman's visit to Moscow*", Available at: <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/10/4/decoding-king-salmans-visit-to-moscow>. Accesses on: 22 October 2021.
- Criekemans, D, (2019), *Iran versus Saudi Arabia. Geopolitical struggle in the Middle East*, Vereniging voor de Verenigde Naties.
- Karimi, Gholamreza; Munawari, Seyed Ali; Mirtorabi, Seyed Saeed and Sharifi, Saeed. (1397). "Borjam and its Impact on Saudi Arabia's Economic Actions Against Iran", *Strategic and Political Studies*, Seventh Year, No. 62. Pp. 97-119. [In Persian]
- Korany, B & Fattah, M.A, (2014), "*Irreconcilable Role-Partners? Saudi Foreign Policy between the Ulama and the US*". In *Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, edited by B. Korany, H. Ali, and E. Dessouki: 343-97. Cairo: American University in Cairo Press.
- Mabon, S, (2018), "*Saudi Arabia and Iran: Power and Rivalry in the Middle East*" (London, New York: I.B.Tauris & Co. Ltd, 2018).
- Mabon, S, (2017), *Saudi Arabia and Iran: Friends, Rivals or Foes in Geopolitical Flux*, *The Middle East Book Review*, Vol. 8, No. 1.
- Mazzetti, M., Sanger, David E. & Broad, William J, (2020), "U.S. Examines Whether Saudi Nuclear Program Could Lead to Bomb Effort," *The New York Times*, August 5, 2020, Available at: <https://www.nytimes.com/2020/08/05/us/politics/us-examines-saudi-nuclear-program.html>. Accesses on: 22 October 2021.
- Mehta, A, (2017), "*Revealed: Trump's \$110 billion weapons list for the Saudis*", Available at: <https://www.defensenews.com/breaking-news/2017/06/08/revealed-trump-s-110-billion-weapons-list-for-the-saudis/>. Accesses on: 18 September 2021.

- Mieli, R, (2016), "Israel and Saudi Arabia: When the Enemy of My Enemy Is, If Not My Friend, at Least My Ally", *Mediterranean Affairs*, Available at: <http://mediterraneanaffairs.com/israel-and-saudi-arabia-when-the-enemy-of-my-enemy-is-if-not-my-friend-at-least-my-ally/> - Okru. Accesses on: 20 October 2021.
- Modebadze, V. (2018). The battle for regional dominance between the Kingdom of Saudi Arabia and the Islamic Republic of Iran. *Journal of Liberty and International Affairs*, 4(3), 66-72.
- Philips, Ch, (2017), "Syria and Its Neighbors: Chatham House Special Section", *Journal of Middle East Policy*, Vol.24, No.1, pp.35- 70.
- Purple, M, (2016), "Why Saudi Arabia is Hammering yemen," Available at: <http://nationalinterest.org/feature/why-saudi-arabia-hammeringyemen-15748>. Accesses on: 22 October 2021.
- Quitaz, S, (2019), "Saudi - Israeli Relations: The Emergence of a New Alliance", Available at: <https://www.alaraby.co.uk/english/indepth/2019/8/14/saudi-israeli-relations-theemergence-of-a-new-alliance>. Accesses on: 22 October 2021.
- Reuters, (2019), "Saudi King Salman visits Bahrain", Available at: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-bahrain-idUSKCN1RFOG0>.
- Reuters, (2021), "China's oil imports from Saudi Arabia fall 19% in June, remains top supplier", Available at: <https://www.reuters.com/article/us-china-economy-trade-oil-idUSKBN2EQ0PE>. Accesses on: 22 October 2021.
- Rich, B, (2019), "From Defense to Offense: Realist Shifts in Saudi Foreign Policy", *Middle East Policy*, Vol. XXVI, No. 3, 62-76.
- Riedel, B & Harvey, K, (2020), "Why is Saudi Arabia finally engaging with Iraq?", Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/12/04/why-is-saudi-arabia-finally-engaging-with-iraq/>. Accesses on: 18 September 2021.

- Riedel, B, (2015), "Saudi's star prince keeps rising, visits Putin in St. Petersburg", Available at: <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2015/06/19/saudi-star-prince-keeps-rising-visits-putin-in-st-petersburg/>. Accesses on: 22 October 2021.
- Riedel, B, (2021), "It's time to stop US arms sales to Saudi Arabia", Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/02/04/its-time-to-stop-us-arms-sales-to-saudi-arabia/>. Accesses on: 25 October 2021.
- Robinson, K, (2021), "Yemen's Tragedy: War, Stalemate, and Suffering", Available at: <https://www.cfr.org/background/yemen-crisis>. Accesses on: 22 October 2021.
- Rose, G, (1998), Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, Vol 51, No.1, pp. 144-172.
- Royal Embassy of Saudi Arabia, (2015), "Saudi statement on Iran nuclear deal", Available at: https://www.saudiembassy.net/latest_news/news07141501.aspx. Accesses on: 20 October 2021.
- Saudi Arabia's Vision 2030, (2016), Available at: https://www.vision2030.gov.sa/media/rc0b5oy1/saudi_vision203.pdf
- Schweller, R, L, (2004), "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". *International Security*, 29(2), pp. 159-201.
- Seafi, Abdul Majid (1399). "Neoclassical Realism, a Framework for Analyzing Saudi Foreign Policy Towards an Islamic Awakening", *Politics*, Vol. 50, No.2. pp. 611-627.[In Persian]
- Shalhoub, L, (2018), "Saudi Arabia to allocate \$1.5 billion for Iraq reconstruction", Available at: <https://www.arabnews.com/node/1246236/middle-east>. Accesses on: 22 October 2021.
- Shareef Dhanoon, R, (2018), *Kral Selman Bin Abdulaziz Sirasında Suudi Arabistan Dış Politikasının Zorlukları*. [In Arabic].

- SIPRI. (2021). "The 40 largest importers of major arms and their main suppliers", 2016–20, Available at: <https://sipri.org/gallery/gallery-arms-transfers-graphics-1>. Accessed on: 20 October 2021.
- Souri, Ruhollah. (1399). "Study of Saudi Arabia's behavior towards Iran; Before and After Iran's Nuclear Agreement with the P5 + 1 Countries ", International Journal of the Nations Research, Vol. 5, No. 57. pp.77-100. [In Persian]
- Szmigiera, M, (20 Apr 2021), "Market share in the import of major arms between 2016 and 2020, by country", Available at: <https://www.statista.com/statistics/267134/share-of-individual-nations-in-the-import-of-conventional-weapons/>. Accessed on: 28 October 2021.
- Taliaferro, W, J, (2000), Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited. *International Security*, Vol.25, No.3, pp.128-161.
- The Guardian, (2020 a), "Saudi crown prince warns it will build nuclear bomb if Tehran does the same", Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/15/saudi-arabia-iran-nuclear-bomb-threat-mohammed-bin-salman>. Accessed on: 21 October 2021.
- The Guardian, (2020 b), "Revealed: Saudi Arabia may have enough uranium ore to produce nuclear fuel". Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/17/revealed-saudi-arabia-may-have-enough-uranium-ore-to-produce-nuclear-fuel>. Accessed on: 10 October 2021.
- The Wall Street Journal, (2020), "Saudi Arabia, With China's Help, Expands Its Nuclear Program", Available at: <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-with-chinas-help-expands-its-nuclear-program-11596575671>. Accessed on: 10 October 2021.
- Trading Economics, (2021), "Saudi Arabia Crude Oil Production", Available at: <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/crude-oil-production>. Accessed on: 29 October 2021.
- Waltz, Kenneth H, (1979), *Theory of International Politics*, New York: Random House.

Waltz, Kenneth H, (1992), *Realist Thought and Neorealist Theory*, in R.L.Rothstein and W.T.R. Fox, eds., *the Evolution of Theory in International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press.

Wohlforth, W.C. (1993) *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. Ithaca: Cornell University Press.

Xinhua, (2019), "*China, Saudi Arabia agree to expand cooperation*", Available at: https://www.xinhuanet-com.translate.goog/english/2019-02/22/c_137842899.htm? Accesses on: 22 October 2021.

Zakaria, F, (1998), *From Wealth to Power. The unusual origins of America's world role*. Princeton: Princeton University Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی